

Att planera för social hållbarhet på ett systematiskt sätt

Karl-Henrik Robèrt¹ Walter Osika² Merlina Missimer³

¹Grundare av Det Naturliga Steget, Professor Blekinge Tekniska högskola, Campus Gräsvik, 371 79 Karlskrona. E-post: karl-henrik.robort@bth.se. ²Med dr, Stressforskningsinstitutet Stockholms universitet, 106 91 Stockholm, E-post: walter.osika@gmail.com. ³Doktorand Blekinge Tekniska Högskola, Campus Gräsvik, 371 79 Karlskrona. E-post: merlina.missimer@bth.se.

Detta är en översiktlig beskrivning av ett nytt forskningsmässigt angreppssätt för att göra begreppet Social Hållbarhet mer operationellt. Det är en bearbetad text från en föreläsning om ett doktorandprojekt (Missimer 2013; Missimer, Robèrt, Broman och Oldmark 2013) som Karl-Henrik Robèrt höll i samband med en konferens om Medkänsla och social hållbarhet på KI hösten 2012. Hållbar utveckling = att aktivt designa "icke-hållbarhet" ut ur de sociala och ekologiska systemen, och se till att icke-hållbarhet behålls utanför systemet.

This is a general description of a new research approach which is developed with the purpose to make the concept of Social Sustainability more operational. It is a compressed text from a lecture about a PhD project (Missimer 2013; Missimer, Robèrt, Broman and Oldmark 2013) that Prof Karl-Henrik Robèrt held in conjunction with a conference on Compassion and social sustainability at Karolinska Institutet autumn 2012. Sustainable development = actively designing "non-sustainability" out of the social and ecological systems, and to ensure that non-sustainability is maintained outside the system.

Hållbarhet handlar inte om att skapa det perfekta, utopiska samhället, utan snarare om att se till att det nuvarande samhället kan fortsätta att existera och utvecklas. Målet, ett hållbart samhälle, är beroende av tillräcklig kvalitet i de två system som civilisationen vilar på: ekosystemet respektive det sociala systemet (se t ex Folke 2006).

Vi har utvecklat en övergripande och förenande planeringsmetodik, ett "framework" eller ramverk för strategisk hållbarhetsutveckling, som är utformat för att kunna sätta vilket

problem, organisation, sektor, eller region som helst i relation till målet: en ekologiskt och socialt hållbar värld (Robèrt 2000). För att det skall vara möjligt innehåller metodiken (i) en robust principiell definition av social och ekologisk hållbarhet, samt (ii) riktlinjer för hur vilken organisation som helst, oavsett skala eller verksamhet, gradvis kan avveckla sitt eget beroende av att bryta dessa principer, för att istället bli en del av lösningen. Vidare är metodiken utvecklad så att man parallellt med en sådan utveckling kan minska sina egna ekonomiska risker, och öka rele-

vansen för en alltmer hållbarhetsdriven marknad.

Ramverket består av fem nivåer.

1. *Systemnivå*, systemet undersöks tillräckligt nogga för att få fram en robust principiell definition för:
2. *Framgångsnivå* (i det här fallet hållbarhet som definieras av vissa grundläggande principer). När målet är tydligt definierat, blir det möjligt att vara:
3. *Strategisk nivå*, dvs riktlinjer för hur man kan gå mot målet steg för steg och samtidigt tillförsäkra sig om ekonomiska och andra resurser för att vidmakthålla transitionen mot hållbarhet
4. *Aktionsnivå* – beskriver konkreta aktiviteter och aktivitetsprogram
5. *Metodnivå* – beskriver koncept, metoder och verktyg för att skapa (4) *Aktiviteter*, som följer (3) *Strategiska riktlinjer* för att nå (2) *Framgångsprinciperna* för hållbarhet i (1) *systemet*.

Detta ramverk har framgångsrikt använts i företag och kommuner över hela världen för att med hjälp av hållbarhetsprinciperna identifiera dagens utmaningar och styrkor, morgondagens tänkbara lösningar och att prioritera bland dessa för att skapa en logisk och inkomstbringande steg-för-steg process (se t ex Natrass 1999). De principer vi har testat har varit väl utvecklade för att medge sådana strategier för att lösa ekologiska problem, men den sociala dimensionen är inte ännu lika utvecklad i operationella grundprinciper. Vår nuvarande forskning syftar till att upprepa flödet mellan de fem ovan beskrivna systemnivåerna för det

ekologiska systemet på det sociala systemet (Missimer 2010). Den primära knäckfrågan i detta forskningsarbete är att utveckla en robust definition på social hållbarhet. Är detta överhuvudtaget möjligt? Vi tror det, i vilket fall så tror vi att man kan lära mycket av att försöka göra det.

De grundläggande principerna på ramverkets andra nivå, framgångsnivån och det som vägledde arbetet med det ekologiska systemet kan specificeras enligt följande kriterier:

Principerna måste vara:

Nödvändiga (så att vi inte inkluderar mer än vad som behövs)

Tillräckliga (för att inte missa viktiga aspekter)

Generaliserbara (så att vi tillsammans kan förstå principerna och arbeta sektors- och områdesövergripande)

Konkreta (så att de verkligen vägleder analyser, visioner och planering)

Distinkta (så att de inte överlappar varandra, dvs: varje princip täcker en egen del av framgången så att god överblick kan skapas och så att indikatorer för att mäta transitionen kan utvecklas).

Dessa kriterier använde vi således när vi gjorde motsvarande analys för ekosystemet för att definiera hållbarhet där. För att vara operativa i planering mot ett mål i vilken komplex verksamhet som helst, t.ex. hållbar utveckling för ett företag eller en kommun, behöver de basala principerna ha dessa egenskaper. Metodiken, att ha en väl genomtänkt principiell bild av framgång innan man planerar kallas ”backcasting från principer”, men kan egent-

ligen beskrivas mycket enklare än så: det handlar helt enkelt om att vara strategisk överhuvudtaget (Robèrt 2000). Ifall man inte vet vart man vill kan man inte ens försöka vara strategisk, och i ett komplext system kan man som regel inte beskriva framgång på något annat sätt än det principiella planet; ingen kan se in i framtiden.

När vi tittar på vilka delar som det sociala systemet består av har vi förstås först och främst människorna, individerna med sina grundläggande behov. Den chilenske nationalekonomen Manfred Max-Neef (1991) föreslår följande kategorisering av mänskliga behov:

Grundläggande fysiska behov

Delaktighet

Skydd

Tillgivenhet

Fritid/avkoppling

Förståelse

Frihet

Skapande/kreativitet

Identitet

(Andlighet)

Men människor är inte bara individer som agerar var och en för sig. Människan är en social art vars styrka och framgång i hög utsträckning är beroende av att vi skapar grupper och samhällen för att tillfredsställa både individens och det gemensamma behov. Vi syftar till att studera sociala system, och hur de är sammansatta för att individens behov kan bli tillfredsställda, respektive hur risken för ett felaktigt utnyttjande av systemet hålls till ett minimum. En metafor från myrvärlden skulle vara att vårt fokus ligger på myrstacken

och dess basala element som optimerar förhållandena för de olika individuella myrorna, snarare än på den individuella myran i sig. Tidigare forskning har visat att det finns två nyckelfaktorer för effektiva relationer och stöd mellan individerna i ett socialt system: tillit (mellan individer, och mellan individer och deras offentliga institutioner) och mångfald, faktorer som innebär motståndskraft/resiliens. Detta ter sig vara en viktig utmaning, inte minst då vi behöver tillit och resiliens för att hantera de ekologiska hoten, utöver de sociala hoten.

Tillit

I den vetenskapliga litteraturen från vitt skilda forskningstraditioner, vilka alla studerar sociala system, tas tillit ofta upp som den helt nödvändiga faktorn för en stark social struktur. *Ekonomerna* talar om att tillit är ett smörjmedel i både näringsliv och offentlig sektor, då det t ex minskar transaktionskostnaderna mellan olika parter (behovet av dyra advokater etc. minskar till exempel) samt ökar faktorer som produktivitet, kreativitet, lojalitet etc. *Sociologerna* beskriver att tillit har blivit en av de huvudsakliga faktorerna när man diskuterar interaktionerna mellan individerna i en grupp, eller mellan individen och samhället, och *statsvetarna* visar att hög grad av social tillit är relaterat till demokratisk stabilitet, låg grad av korruption och segregation, relativ ekonomisk jämställdhet och högre känsla av livskvalitet hos såväl relativt fattiga som rika.

Prof Bo Rothstein har kartlagt vad som händer när tilliten undermineras

ras till en viss nivå där den så kallade ”sociala fällan” slår igen: bristande tillit skapar misstänksamhet vilket styr vårt eget beteende vilket leder till mera tillitsbrist, och när ett tillräckligt antal människor har en bristande tillit mellan varandra och till samhällets allmänna institutioner går samhällsprocessen in i en ond cirkel (Rothstein 2005). Bortom en specifik nivå blir det snabbt allt svårare att få processen att gå tillbaka, ”fällan” har slagit igen. Detta leder till korruption – man litar inte på att andra uppträder solidariskt gentemot samhället i stort, så varför skall just jag göra det? Jag kanske bara litar på de närmsta och på släkten – korruptionen är således även intimt sammankopplad med segregering. Forskning visar dock även på något ganska tröstrikt – människor i korrupta och segregerade system vet att det är fel, och dom tycker inte om det. Men om andra är korrupta och tjänar pengar på det, och det finns ett ”kollektivt minne” av brist på opartiskhet och av ett orättvist, egoistiskt beteende hos de flesta andra individerna och grupperna, finns det ingen anledning att tro att ett eget etiskt beteende kommer att betala sig i något större omfattning än i mindre grupper av vänner och familjer. Sammanfattningsvis: En nedåtgående spiral i tilliten människor emellan leder till två ”sjukdomar” i det sociala systemet, *segregation* och *korruption*, och när en sådan utveckling nått över en viss gräns är det förenat med krav på mycket stora resurser och stora politiska problem att öppna fällan igen och restaurera tilliten i systemet.

Mångfald

Mångfald i dess mest breda/omfattande bemärkelse visar sig vara en annan central faktor för ett vitalt socialt system. ”Monokulturer”, dvs. icke-mångfaldssystem, är sårbara, och tvärtom; om systemet stödjer en mångfald av individer med olika kapaciteter, kompetenser och synsätt, ökar sannolikheten för att utmaningar och inte minst viktigt – kriser – kan hanteras och bemästras. Detta har påvisats av många olika forskare, bl.a. kemisten och nobelpristagaren Prigogine (1997). Han beskrev evolutionära processer i såväl kemiska, ekologiska som sociala system, och påvisade att evolution sker i samband med så pass stora utmaningar att undergång för systemet är en tänkbar möjlighet – en kris. Det andra alternativet, att systemet lyckas hantera utmaningen dvs. är tillräckligt resiliënt, beror i stor utsträckning på ifall mångfald i systemet tidigare har stimulerats. Och omvänt – monokulturen är relativt sårbar under stora utmaningar, och förutsättningarna att kunna lyfta systemet förbi utmaningen och ta ett evolutionärt steg är relativt liten.

Hur kan då tillit och mångfald förstöras respektive återskapas?

På samma sätt som vi studerat hållbarhet i ekologiska system, ställer vi nu samma frågor avseende det sociala systemet: hur kan detta system med sina grundläggande faktorer förstöras systematiskt? Svaret på den frågan kan leda oss till grundprinciper för social hållbarhet, dvs. att planera för olika tänkbara framtider där samhällsord-

ningen inte medger grundmekanismer för underminering av tillit och mångfald.

Social hållbarhet – gruppnivå

När vi gjort en litteratursökning efter principer som kan bidra till en definition för social hållbarhet har vi hittat koncept för interpersonella relationer som har använts i mindre grupper i betydande omfattning, t.ex. i flottan och i insatsstyrkor, där prestationer i hög grad beror på ömsesidig tillit, och där människor känner varandra. Den s.k. FIRO teorin (Fundamental Interpersonal Relations Orientation, 1958) togs fram av William Schutz, som beskriver tre dimensioner som kanske är nödvändiga och tillräckliga för att förklara de flesta mellanmännsliga interaktioner som behövs för att skapa tillit på gruppnivå. Varje dimension har en korresponderande känsla, och varje dimension upplevs reciprokt dvs. man känner på ett visst sätt själv, och de andra känner likadant:

Vara omtyckt – (motsatsen till att inte känna sig uppskattad)

Vara betydelsefull – (motsatsen till att känna sig oviktig, meningslös och värdelös)

Vara kompetent – (motsatsen till att känna sig oduglig och att inte kunna hantera utmaningar).

Om vi tittar på dessa FIRO faktorer, så är det möjligt att de är tillräckligt nödvändiga, konkreta och distinkta för att skapa tillit mellan medlemmarna i mindre grupper. Men är de tillräckliga och generaliserbara även för större

sociala system? Och i linje med detta resonemang – är det brott mot dessa principer som leder till bristande tillit och resiliens och därmed leder till ett dysfunktionellt socialt system?

Social hållbarhet – från gruppnivå till samhället i stort

Baserat på konceptet att *inte tillåta underminering av tillit och mångfald i samhället*, har följande principer utkristalliserats i hypotesen för hur man kan definiera social hållbarhet:

Individens Integritet - ersätter FIROs att *vara omtyckt*. Man kan inte tycka om människor man aldrig har mött, dvs. de flesta människorna i ett socialt system. Men var och en kan förstå att andra människor kan vara *"omtyckbara"* och förtjäna empati dvs. ställa etiska krav på att individens grundbehov blir tillfredställda. Det implicerar att människor i maktposition har ett uppdrag att sörja för att individen i gruppen eller samhället inte blir utnyttjad, vilket omfattar frågor kring arbetsförhållanden, tillräckliga löner, tid för återhämtning, fritid och familj, och dessa aspekter kan jämföras med FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna.

Inflytande – ersätter FIROs att *vara betydelsefull* på samma grunder som ovan, dvs. man kan inte påstå att människor som man aldrig träffat är betydelsefulla, men när man skapar ett socialt system såsom en organisation kan man arbeta för att individerna kommer att känna det enkelt respektive har rätt att uttrycka sin mening, dvs. tanke- och

yttrandefrihet, och att bli lyssnade på dvs. ge intryck. Det inkluderar att varje individ som påverkas av organisationen känner till hur man hanterar rättigheter respektive ansvar i organisationen, och att man lyssnar på andra. Exempel på hur frågor som kan ställas i anslutning till dessa principer är: hur ser strukturerna ut avseende hur seriöst man tar på *inflytande* i den här organisationen – allt från ”förslagslådan” på kontoret till strukturerna för allmänna och representativa val.

Kompetens – handlar om att stärka individers egenmakt och utnyttja mångfald och att därmed stödja deras utveckling och bidra till att deras behov blir tillgodosedda i organisationen. Det omfattar säkerställandet av tillräckliga resurser för utbildning och andra källor till kontinuerlig personlig och yrkesmässig utveckling. Det sätt som kompetens beskrivs här behöver inte skilja sig åt från kompetens i mindre grupper, det är enbart storleken på utbildning och kontinuerlig utveckling som skalas upp när man går från mindre grupper till samhället i stort.

Meningsfullhet – Alla socialt hållbara organisationer behöver förmedla en tydlig känsla av varför de behövs. Detta omfattar att man säkerställer det ärliga uppsåtet i motiv och handlingar, och transparens, genom att berörda parter vet vad organisationen håller på med, så att det förmedlas en generell känsla av syfte eller mening. Det finns många exempel hur ett vällovligt syfte eller intention kan få människor att hålla ihop även under lång tid under svåra förhållanden

Opartiskhet – handlar om att bekräfta att alla människor har samma rättigheter och har lika värde. Detta omfattar individens värderingar, organisationens kärnvärden och sträcker sig till samhället i stort via traditioner, normer och lagar. Att ta denna princip på allvar är inte enbart ett sätt att bibehålla tilliten i systemet, utan medför indirekt att mångfald kan upprätthållas i samhället och det därmed blir mer resiliënt – den andra nyckelfaktorn för en robust social struktur.

Modern forskning, från 90-talet och framåt, har visat att ovanstående principer, i synnerhet kompetens och opartiskhet, är särskilt viktiga i offentliga institutioner. På en organisatorisk nivå, där offentlig makt utövas på en icke-partipolitisk nivå, såsom i skolor, sjukhus, polisväsendet och multilaterala institutioner, är dessa principer särskilt viktiga för att undgå korruption och segregering (Rothstein 2011).

På gång

Vi fortsätter att kartlägga forskningen på området och intervjuar forskare från olika områden för att testa den föreslagna definitionen av social hållbarhet. Parallellt med detta undersöker vi hur andra termer, såsom empati och medkänsla passar in i ramverkets fem nivåer. Empati speglar t.ex. individens förmåga att sätta sig in i andra människors situation, det är således ett grundläggande mänskligt drag och hör till ramverkets första nivå, Systemnivån.

Ett annat exempel på vanligt återkommande begrepp är den ”gyllene regeln” – som är en vitt spridd term från både

filosofiska och religiösa system och som bygger på att man tillämpar sin förmåga till empati (Wikipedia 2012). Det innebär att man kan undvika att skada andra genom förhållningssättet ”det jag inte vill att andra skall göra mot mig, skall jag inte heller göra mot dem”. I det här sammanhanget kan den gyllene regeln likna generella riktlinjer som kan användas för att testa hur en handling stämmer överens med principerna för social hållbarhet. Det skulle då motsvara den tredje nivån i ramverket, för strategiska riktlinjer. Dvs. ett sorts lackmustest, en strategisk riktlinje, för att testa alternativa åtgärder ”Om jag blir utsatt för effekterna av detta beslut – kommer jag tycka att det stämmer överens med de fem principerna i inledningen”.

Men är det inte naivt att tro att systemet kommer att bli hållbart, bara för att vi har skrivit ned dessa principer och försöker använda dem? Vi vet ju att makt korrumpierar, och vi behöver ha en riksdag som kontrollerar regeringen, styrelser som kontrollerar företagsledare, revisorer som kontrollerar styrelser etc. Det här är de konstitutionella faktorer som kommer in på systemnivå. På den tredje, strategiska nivån, skulle de då motsvaras av ytterligare en strategisk riktlinje *oberoende kontroll*. Andra termer som ofta förekommer i forskningslitteraturen är transparens och tydlig ansvarsfördelning, vilket också passar bäst på den strategiska nivån för att vägleda handlingar så att de verkligen bidrar till att närma sig uppfyllandet av de fem föreslagna definitionerna av social hållbarhet. På Aktivitetsnivån kan vi t ex experimentera med upp-

skattade respektive icke uppskattade aktiviteter och se vart det leder oss i ramverket. Hur fungerar det t.ex. om en person rutinmässigt delar med sig av beslut i en ganska stor grupp av intressenter genom att ”c.c.” mail till alla dessa. Denna handling talar ju till den strategiska riktlinjen ”Transparens” vilken i sin tur har bäring på att uppfylla den sociala grundprincipen ”Inflytande” (som blir omöjligt ifall man inte vet vad som pågår). Riktlinjen ”transparens” för att nå ”inflytande” är ett sätt att tillåta intressenterna att reagera och att stötta systemet i att undvika misstag.

Vi går nu in ett skede av aktionsforskning, där vi fortsätter att testa de mest flitigt tillämpade sociala variablerna genom en ”lins” av ramverket med de 5 nivåerna, och att göra detta i skarpt läge dvs. i näringslivet och i kommuner och att kommunicera resultaten med forskare i peer-review och publicera i vetenskapliga tidskrifter. Vi utvecklar även verktyg och metoder som på ett konkret sätt kan stödja implementeringen och utvärderingen av social hållbarhet. Doktoranden Merlina Missimer vid Blekinge Tekniska Högskola har fått sina första arbeten publicerade, och försvarar snart sin lic-avhandling.

Sammanfattningsvis

Att titta på oss själva i det komplexa sociala systemet är inte lätt. Många protokoll blandar ihop värderingar, fakta, önskemål, etik och mätmetoder i något som blir till något förvirrande och icke operationaliserbart. Vi behöver därför robusta metoder för att studera oss själva – det här kommer inte lösa sig av

sig självt. Forskningen hittills pekar på att ett systematiskt angreppssätt i linje med de fem nivåerna i ramverket verkar vara en framkomlig väg.

Referenser

Folke C. Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change* 2006 (16) 253–267.

Max-Neef, Manfred Elizalde, Antonio and Martin Hopenhayn. 1991. *Human scale development: conception, application and further reflections*. New York: Apex.

Missimer, M. 2013. *The Social Dimension of Strategic Sustainable Development*, Licentiate Thesis, Blekinge Institute of Technology, Karlskrona, Sweden.

Missimer M., Robèrt K-H., Broman G. and Oldmark J. 2013. *A Hypothesis for Social Sustainability Principles*. Blekinge Institute of Technology, Karlskrona, Sweden. Manuscript.

Missimer, M, Robèrt KH, Broman G and H Sverdrup. Exploring the possibility of a systematic and generic approach to social sustainability. 2010 *Journal of Cleaner Production* 18(10-11):1107-1112

Nattrass, B. *The Natural Step: corporate learning and innovation for sustainability*. San Francisco, California, USA, The California Institute of Integral Studies. Ph.D. thesis. 1999

Prigogine, Ilya. *End of Certainty*. The Free Press. 1997.

Robèrt K-H. Tools and concepts for sustainable development, how do they relate to a general framework for sustainable development, and to each other?. *Journal of Cleaner Production* 2000;8(3):243-254.

Rothstein, Bo. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge University Press. 2005.

Rothstein, Bo. *The Quality of Government: Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*, University of Chicago Press. 2011.

Schutz, W. 1958 *FIRO: A Three-Dimensional Theory of Interpersonal Behavior*. New York, NY: Rinehart

http://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Rule. Accessed 2012-11-13